

Dr hab. Zbigniew Podgórski, prof. UKW

Instytut Geografii
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
85-033 Bydgoszcz, Plac Kościeleckich 8

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Dawida Abramowicza

pt. *Partycypacja społeczna a edukacja geograficzna – znaczenie Partycypacyjnych Systemów Informacji Geograficznej w organizowaniu zajęć terenowych*

Dysertacja doktorska Dawida Abramowicza ma objętość 177 stron, w tym 135 stron tekstu zasadniczego. Obejmuje, poza wykazem literatury oraz załącznikami i spisami rzeczy (tabel, rycin, fotografii, streszczenie), dziewięć rozdziałów oznaczonych w układzie dziesiętnym, zgodnie z zasadami dotyczącymi publikacji naukowych.

Autor odwołując się w rozdziale 1 do wybranych pozycji literatury, umiejętnie wprowadza czytelnika do podjętej problematyki, by następnie w rozdziale 2 (liczącym 21 stron) szczegółowo scharakteryzować zakres pracy. Rozważania teoretyczne zawarte w trzech częściach tego rozdziału dotyczą: partycypacji społecznej i Partycypacyjnych Systemów Informacji Geograficznej (2.1); edukacji geograficznej w kontekście współczesnych tendencji i wyzwań (2.2) oraz roli zajęć terenowych w poznawaniu środowiska geograficznego (2.3).

W rozdziale 3 (o objętości 21 stron) przedstawiono: problem badawczy, ogólny i szczegółowe cele badawcze, metody i techniki badawcze, a następnie wymieniono i wyczerpująco opisano poszczególne etapy postępowania badawczego. Ponadto, rozdział zawiera krótkie charakterystyki dotyczące: badania ankietowego przeprowadzonego z wykorzystaniem tradycyjnego kwestionariusza internetowego w październiku i listopadzie 2019 r.; badania sondażowego przeprowadzonego w czerwcu 2019 r. z wykorzystaniem internetowego kwestionariusza geoankiety oraz badań przeprowadzonych w grudniu 2020 r. z wykorzystaniem zogniskowanych wywiadów grupowych.

Współczesna edukacja geograficzna a partycypacja społeczna – studium porównawcze Polski, Hiszpanii, Anglii i Finlandii stanowi tytuł i treść rozdziału 4 (o objętości 46 stron). Jego podrozdział 1 zawiera syntetyczną charakterystykę miejsca edukacji geograficznej w systemach kształcenia wskazanych wyżej państw. Z kolei, podrozdział 2 poświęcono partycypacji społecznej w programach kształcenia geografii, a podrozdział 3 – partycypacji spo-

łecznej w wybranych opracowaniach naukowych o tematyce geograficzno-dydaktycznej. Ostatnie element omawianej części pracy stanowi podrozdział 4, w którym zamieszczono wyniki badania ankietowego. Ustalono m.in. metody kształcenia najczęściej stosowane przez nauczycieli oraz inicjatywy podejmowane przez uczniów w zakresie szkolnej edukacji geograficznej.

Rozdział 5 (o objętości 11 stron) stanowi studium przypadku, obejmujące charakterystykę zastosowania geoankiety w tworzeniu cyfrowego narzędzia dydaktycznego do organizowania zajęć terenowych w krajobrazie miasta Poznania. Zasadniczymi jej elementami są: prezentacja form partycypacji nauczycieli geografii ze szkół w Poznaniu (5.1); analityczny opis krajobrazu miejskiego Poznania, jako miejsca organizacji zajęć terenowych z geografii (5.2); analiza opinii nauczycieli dotyczących zajęć terenowych realizowanych w krajobrazie Poznania (5.3); charakterystyka nowego środka dydaktycznego – cyfrowej mapy wspierającej organizację zajęć terenowych z geografii (5.4).

Treści rozdziałów: 6 (o objętości 9 stron) i 7 (o objętości 11 stron) stanowią kontynuację rozważań dotyczących mapy cyfrowej. W pierwszej ze wskazanych części pracy autor, wykorzystując wyniki pogłębionych wywiadów grupowych przeprowadzonych z nauczycielami z Poznania, dokonał oceny tego środka dydaktycznego. Natomiast, w rozdziale 7 przedstawił wykorzystanie mapy cyfrowej powstałej w procesie partycypacji do projektowania zajęć terenowych. W tym celu scharakteryzował jedenaście wyróżnionych w dolinie Bogdaneki stanowisk prezentujących zróżnicowanie środowiska geograficznego.

Podjęte w dysertacji rozważania oraz uzyskane wyniki stanowią podstawę sformułowania dwunastu wniosków szczegółowych oraz dziesięciu rekomendacji dla nauczycieli geografii i dyrektorów szkół, które zostały zamieszczone w rozdziale 8 (o objętości 5 stron). Pracę zamyka rozdział 9 (o objętości 3 stron), noszący tytuł *Podsumowanie*.

Spis cytowanego piśmiennictwa, dokumentów prawnych oraz opracowań kartograficznych obejmuje 416 pozycji, w tym najnowsze z roku 2021. Warto podkreślić istotny udział publikacji obcojęzycznych wśród cytowanych prac (ok. 35%), głównie anglo- i hiszpańskojęzycznych, co ze względu na tematykę podjętą w pracy jest w pełni uzasadnione i konieczne.

Problematyka rozprawy doktorskiej mgr Dawida Abramowicza dotyczy partycypacji społecznej w edukacji geograficznej ze szczególnym uwzględnieniem zastosowania Partycypacyjnych Systemów informacji Geograficznej. Podjęty temat stanowi ważne zagadnienie współczesnej dydaktyki geografii, tym bardziej, że prowadzenie badań o takim profilu nie jest

zbyt częste w dyscyplinie nauk o Ziemi i środowisku. Autor wychodząc z założeń teoretycznych, określił rodzaje, formy oraz rolę i znaczenie partycypacji społecznej w ujęciach: psychologicznym, socjologicznym oraz pedagogicznym. W nawiązaniu do tematu pracy, partycypacja społeczna w edukacji została rozpatrzona bardzo szczegółowo w dwóch płaszczyznach, tj. w kontekście udziału uczniów w procesie kształcenia (konstruowania wiedzy) oraz wpływu uczniów na sposób zarządzania i życie w szkole. Zaproponowane ujęcie nie przekłada się wprost na układ strukturalny pracy. Nie mniej jednak znajduje swoje merytoryczne odzwierciedlenie w części empirycznej pracy – w rozdziałach 4-7, zawierających wyniki badań o zasięgu międzynarodowym i lokalnym. Dostrzeżona niespójność nie ma ostatecznie wpływu na odbiór pracy, bowiem przedstawione w niej badania i uzyskane wyniki są ważne zarówno w aspekcie poznawczym, jak i aplikacyjnym. Ponadto, zaproponowane wykorzystanie Partycypacyjnych Systemów Informacji Geograficznej w organizowaniu zajęć terenowych z geografii stanowi element nowatorski.

Cel i zakres badań. Celem pracy mgr Dawida Abramowicza jest (s. 32): [...] *określenie znaczenia partycypacji społecznej w edukacji geograficznej ze szczególnym uwzględnieniem zastosowania Partycypacyjnych Systemów Informacji Geograficznej (PPGIS) w organizowaniu zajęć terenowych z geografii w krajobrazie miasta.* Autor sformułował problem badawczy w postaci dwóch pytań badawczych (s. 33):

- *Jaki jest zakres i skala partycypacji w szkolnym kształceniu geograficznym?*
- *W jaki sposób Partycypacyjne Systemy Informacji Geograficznej (PPGIS) mogą przyczynić się do organizacji zajęć terenowych przeprowadzanych w krajobrazie miejskim Poznania?*

W nawiązaniu do problemu badawczego postawiono hipotezę (s. 33) – *W procesie kształcenia geograficznego nie występuje partycypacja uczniowska, natomiast Partycypacyjne Systemy Informacji Geograficznej (PPGIS) umożliwiają partycypację nauczycieli w procesie projektowania cyfrowej mapy wspierającej organizację zajęć terenowych.* Zgodnie z przyjętą procedurą badawczą cel główny rozwinięto do postaci pięciu celów pośredniczących (szczegółowych) (tab. 2, s. 33):

- *Rozpoznanie podstaw teoretycznych dotyczących partycypacji w edukacji geograficznej;*
- *Rozpoznanie zjawiska partycypacji i określenie form partycypacji uczniów w kształceniu geograficznym;*

- *Określenie zapotrzebowania na cyfrową mapę, jako narzędzia wspierającego organizowanie zajęć terenowych z geografii w środowisku geograficznym i krajobrazie Poznania;*
- *Opracowanie cyfrowej mapy wspierającej organizowanie zajęć terenowych z geografii w krajobrazie Poznania;*
- *Aplikacja cyfrowej mapy do zaprojektowania zajęć terenowych.*

Wyżej wymienionym celom szczegółowym przyporządkowano siedem zadań badawczych, których realizacja jednoznacznie określa zamierzone efekty bezpośrednie niezbędne do osiągnięcia celu głównego. Autor konsekwentnie zrealizował zaplanowane zadania i szczegółowo opisał je w rozdziałach 4-7 oraz przedyskutował uzyskane wyniki w nawiązaniu do literatury przedmiotu.

Ocena poszczególnych elementów rozprawy doktorskiej

Przegląd literatury został zamieszczony w rozdziale 2. *Podstawy teoretyczne*, który jest trójdzielny, co już podkreślono w niniejszej recenzji. Rozdzielne omawianie zagadnień partycypacji społecznej i Partycypacyjnych Systemów Informacji Geograficznej od współczesnych tendencji i wyzwań edukacji geograficznej oraz zajęć terenowych w poznawaniu środowiska geograficznego jest w pełni uzasadnione. Chociaż zaproponowana forma przeglądu literatury (jak można odnieść wrażenie) sprawiła autorowi szereg problemów to ostatecznie wykreowany obraz literatury przedmiotu jest interesujący i poprawny. Autor trafnie zebrał literaturę, w tym dość obszerną z zakresu bezpośrednio dotyczącego partycypacji społecznej, a dość skromną w odniesieniu do zajęć terenowych. Nie mniej jednak poprzez jej umiejętne zestawienie i analizę wykazał, zasadność traktowania Partycypacyjnych Systemów Informacji Geograficznej, jako przedmiotu zainteresowań partycypacji społecznej, edukacji geograficznej i zajęć terenowych, co zilustrował stosownym schematem (ryc. 1, s. 11). Pewną wątpliwość recenzenta wywołuje zamieszczenie tego schematu na pierwszej stronie rozdziału, ponieważ jako wytwór przemyśleń autora na kanwie studium literatury powinien raczej stanowić kwintesencję przeglądu literatury i być umieszczony w jego końcowej części. Ponadto, podrozdział 2.3, chociaż poprawnie ukazuje rolę zajęć terenowych w poznawaniu środowiska geograficznego, to jednak przytoczona w jego treści skromna literatura i sposób narracji nie dostarczają w sposób czytelny argumentów by uznać, że Partycypacyjne Systemy Informacji Geograficznej są przedmiotem zainteresowań organizatorów zajęć terenowych. Nie mniej jednak ogólna ocena zaprezentowania zakresu teoretycznego pracy jest pozytywna. Autor przedstawił aktualny stan badań o znaczeniu poznawczym i utylitarnym oraz różnorodne po-

dejście metodologiczne. Omawiając poszczególne zagadnienia zachował chronologię i przejrzystość przytaczanych poglądów, prawidłowo i na szerszym tle ukazał proces kształtowania się kluczowych pojęć dla podjętego tematu badawczego oraz omówił ich zakresy znaczeniowe.

Materiały i metody. Informacje dotyczące metod i technik zastosowanych w badaniach zamieszczono w podrozdziale 3.2, który składa się z czterech części poświęconych: analizie porównawczej, metodom sondażowym, geoankiecie oraz zogniskowanym wywiadam grupowym. Ponadto, do metod, które zostały wymienione, ale bez omówiona w sposób wyodrębniony w strukturze pracy, należą m.in. inwentaryzacja terenowa oraz metody statystyczne. Dobór metod jest poprawny i adekwatny do podjętego wielowątkowego problemu badawczego o interdyscyplinarnym charakterze, a w szczególności do zadań badawczych, których wykonanie warunkuje realizację celów pośrednich. Na podkreślenie zasługuje fakt, że autor recenzowanej pracy opanował wiele różnych metod i technik badawczych, przy szerokim wykorzystaniu narzędzi Systemów Informacji Geograficznej (GIS) w celu stworzenia cyfrowej mapy. Jednak, z obowiązku recenzenta zwracam uwagę na drobne niedociągnięcie, za jakie uznaję – pominięcie istotnej informacji o terminie realizacji prac w terenie. Może to sugerować, że zasoby środowiska na badanym obszarze Poznania zostały określone na podstawie elektronicznej wersji materiałów kartograficznych. Jednak takiemu twierdzeniu przeczy m.in. fakt zamieszczenia w pracy autorskich fotografii ukazujących najważniejsze formy georóżnorodności wybranych stanowisk położonych w dolinie Bogdanki.

Wyniki. Autor, uzyskane wyniki przedstawił i rzetelnie omówił w poszczególnych rozdziałach pracy. Ukazują one m.in.:

- miejsce edukacji geograficznej w strukturze systemu szkolnictwa w Polsce, Hiszpanii, Anglii i Finlandii (rozdz. 4.1, ryc. 11-14);
- obecność działań partycypacyjnych w kształceniu geograficznym wybranych państw zmiany, ustaloną na podstawie analizy porównawczej dokumentów programowych (rozdz. 4.1, tab. 8);
- diagnozę występowania tematyki geograficzno-dydaktycznej odnoszącej się do partycypacji społecznej w kształceniu geograficznym, sporządzoną na podstawie analizy porównawczej publikacji i opracowań naukowych (rozdz. 4.3, tab. 9, 10);
- częstość stosowania metod kształcenia w edukacji geograficznej według opinii nauczycieli z Poznania, Madrytu, Londynu i Helsinek (rozdz. 4.4, ryc. 15-19, tab. 11);

- częstość przejawów działań uczniów o charakterze partycypacyjnym w szkolnym kształceniu geograficznym według opinii nauczycieli z Poznania, Madrytu, Londynu i Helsinek (rozdz. 4.4, tab. 12-18; ryc. 20-24);
- ocenę wpływu inicjatyw uczniowskich na efekty kształcenia według opinii nauczycieli z Poznania, Madrytu, Londynu i Helsinek (rozdz. 4.4, tab. 13; ryc. 25-26);
- zaangażowanie uczniów w działania o charakterze partycypacyjnym, obecne w szkolnym kształceniu geograficznym, według opinii nauczycieli z Poznania, Madrytu, Londynu i Helsinek (rozdz. 4.4, tab. 14; ryc. 27-31);
- formy partycypacji nauczycieli geografii ze szkół w Poznaniu (rozdz. 5.1, ryc. 32);
- zajęcia terenowe w krajobrazie Poznania w opinii mieszkańców (rozdz. 5.3, ryc. 35, 36);
- cyfrowa mapa wspierająca organizację zajęć terenowych z geografii, jako propozycja nowego środka dydaktycznego (rozdz. 5.4, ryc. 37, 38. 24);
- ocenę cyfrowej mapy wspierającej organizację zajęć terenowych z geografii, sporządzoną na podstawie opinii nauczycieli szkół podstawowych i ponadpodstawowych (rozdz. 6);
- wykorzystanie cyfrowej mapy wspierającej organizację zajęć terenowych z geografii (rozdz. 7, ryc. 41-42).

Dyskusja. Autor, dążąc do realizacji przyjętego celu badań sformułował cele szczegółowe i przedstawił je w rozdz. 3.1. w postaci schematu (ryc. 4, s. 32). Przywołany *Schemat procedury badawczej* zawiera sześć celów szczegółowych, podczas gdy zestawienie pt. *Cele szczegółowe oraz odpowiadające im zadania badawcze* (tab. 2, s. 33) tylko pięć spośród nich. Pominięto cel – *Rozpoznanie opinii nauczycieli geografii w zakresie formy i treści cyfrowej mapy wspierającej organizację zajęć terenowych oraz rozpoznanie zapotrzebowania na nią*. Zdaniem recenzenta, pomimo że do tego celu szczegółowego nie zostało w tabeli 2 przypisane zadanie badawcze to został on osiągnięty. Bowiem, stosowne informacje zostały pozyskane w procesie badawczym z chwilą opracowania wyników badań sondażowych przeprowadzonych z wykorzystaniem geoankiety. Warto jednak zwrócić uwagę, że przeprowadzenie tego badania jest według Autora pracy zadaniem badawczym odpowiadającym celowi szczegółowemu – *Określenie zapotrzebowania na cyfrową mapę, jako narzędzia wspierającego organizowanie zajęć terenowych z geografii w środowisku geograficznym i krajobrazie Poznania*. Zatem, należy wyjaśnić czy do wskazanego celu szczegółowego źle przyporządkowano zadanie, czy też realizacja jednego zadania pozwoliła na osiągnięcie dwóch celów szczegółowych oraz dlaczego ten fakt nie znalazł swojego odzwierciedlenia w tab. 2.

Autor w podrozdziale 3.2 (s. 34) stwierdził, że w opracowaniu wykorzystano szereg metod badań, i wśród wymienionych umieścił zapis: *metody sondażowe (ankieta) oraz geoankietę*. Zapis ten jest dyskusyjny, ponieważ w dalszej części pracy (s. 45) autor napisał m.in., że *Geoankieta [...] jest przykładem narzędzia [...]*, a *Badanie sondażowe z wykorzystaniem internetowego kwestionariusza geoankiety przeprowadzono [...]*. Zatem, jeżeli geoankieta (podobnie jak ankieta) jest metodą badawczą to nie jest przykładem narzędzia (badawczego), a ponadto ta metoda – jako stosowana w badaniach sondażowych – powinna być omówiona wraz z metodą ankiety w podrozdziale 3.2.2. *Metody sondażowe*. Z kolei, biorąc pod uwagę, że badania sondażowe z wykorzystaniem geoankiety zostały przeprowadzone 3 miesiące wcześniej niż te z wykorzystaniem ankiety, to kolejność charakterystyk wymaga ostatecznego przemyślenia.

W rozdziale 3.2.2 (s. 42) Autor zamieścił informację, że w badaniach ankietowych z wykorzystaniem tradycyjnego kwestionariusza internetowego uzyskano zwrot kompletnych kwestionariuszy w liczbie 64 z Poznania. Natomiast, w tab. 6 (s. 44) zamieszczono dane socjometryczne dotyczące 65 nauczycieli z Poznania, tj. 48 kobiet i 17 mężczyzn. Z kolei, w rozdziale 4.4, który zawiera wyniki badań ponownie i wielokrotnie podawana jest liczba nauczycieli tworzących „grupę poznańska” wynosząca 64 (np. tab. 12, 13). Ten z pozoru niewielki błąd powoduje, że zamieszczone w tabeli 6 udziały procentowe wymagają korekty. Powinna ona objąć także inne wiersze i kolumny tej tabeli, ponieważ dane socjometryczne błędnie określają liczbę kobiet – nauczycielek geografii z Madrytu. Prawdopodobnie ich liczebność wynosi 33, a nie jak podano 32. Ponadto, sposób konstrukcji tabeli 6 wymaga dodatkowego objaśnienia (np. w formie przypisu), ponieważ w dolnym wierszu sumującym podana są całkowite liczebności grup, a z danych dotyczących miejsca pracy nauczycieli wynika, że ankietowani (a przynajmniej ich część) pracują jednocześnie w kilku typach szkół (np. 64/65 nauczycieli z Poznania wskazało 81 miejsc pracy, 62 nauczycieli z Madrytu wskazało 68 miejsc pracy). Wskutek wskazanych błędów szereg wartości określających udziały procentowe także wymaga korekty.

Na podstawie analizy porównawczej podstaw programowych obowiązujących w Polsce, Anglii, Hiszpanii i Finlandii Autor m.in. stwierdził, że (s. 62): *[...] treści będące przesłanką do występowania działań partycypacyjnych nie są powszechne w tych dokumentach. [...] a w opracowaniach angielskich takich treści brakuje*. Zdaniem recenzenta słowo „brakuje” powinno być zastąpione przez sformułowanie „takie treści nie występują”. Bowiem, jest nietrafnie użyte, gdyż w tym kontekście sugeruje, że podstawa programowa stosowana w szkolnic-

twie angielskim jest „wybrakowana”, podczas gdy jej twórcy (prawdopodobnie zgodnie z przyjętą koncepcją kształcenia), nie uznali za konieczne by podstawa programowa zawierała takie treści. Ten tok rozumowania znajduje potwierdzenie w dalszych rozważaniach Autora. Na s. 64-64 pisze: [...] *w angielskim systemie edukacyjnym wyodrębniono przedmiot Edukacja obywatelska [...], którego założeniem jest dostarczenie uczniom wiedzy oraz kształtowanie umiejętności niezbędnych do przygotowania ich do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym, w roli odpowiedzialnych obywateli.*

Zauważone drobne usterki w tekście pracy oraz inne niedociągnięcia, np. zastosowanie numeracji do oznaczenia takich elementów struktury jak literatura, streszczenie itd., czy też brak numerów stron w spisach rzeczy w istotny sposób nie umniejszają wartości poznawczej i merytorycznej pracy.

Wnioski. Autor w rozdziale 8 zamieścił wnioski, sformułowane na podstawie przeprowadzonych badań. Osiem spośród rozbudowanych stwierdzeń dotyczy zakresu partycypacji społecznej w edukacji geograficznej w Polsce, Hiszpanii, Anglii i Finlandii, a kolejne cztery – zajęć terenowych i partycypacji nauczycieli w krajobrazie Poznania. Za najistotniejsze w pierwszym obszarze problemowym uważam następujące stwierdzenia:

- (1) [...] *założenia podstaw programowych w kontekście partycypacji społecznej odnoszą się [...] do wspierania postaw obywatelskich, patriotycznych, wspólnotowych oraz przedsiębiorczości. Głównym celem tych założeń jest wspieranie zasad zrównoważonego rozwoju. W przypadku celów kształcenia związanych z partycypacją społeczną odnoszą się one do budowania współodpowiedzialności za przyszłość planety [...], a także promowania rozwiązań w zakresie planowania przestrzennego w miejscu zamieszkania.*
- (2) [...] *W opracowaniach naukowych [...] określa się, że właściwie przygotowana treść podstaw programowych może stymulować działania partycypacyjne młodzieży szkolnej. W opracowaniach polskich i hiszpańskich nawiązywano do technologii cyfrowych, które w szkolnej edukacji geograficznej można stosować w celu rozwoju „e-partycypacji”.*
- (3) [...] *Występowanie w literaturze naukowej oraz dokumentach programowych przesłanek poruszających zagadnienia partycypacji społecznej w edukacji geograficznej może przyczynić się do intensyfikacji przejawów partycypacji wśród uczniów w rzeczywistości szkolnej.*
- (4) *Według nauczycieli geografii [...] występowanie inicjatyw uczniowskich o charakterze geograficznym może wpłynąć na efekty kształcenia [...], jednak takich inicjatyw zdaniem nauczycieli (75,7%) jest za mało.*

(7) *Właściwa postawa i działanie nauczyciela sprzyja występowaniu wśród uczniów inicjatyw o charakterze partycypacyjnym. W tym kontekście istotne znaczenie ma stosowanie przez nauczycieli metod kształcenia motywujących do zaangażowania i kreatywności uczniów [...].*

(8) *Podjęcie przez nauczycieli geografii działań o charakterze partycypacji społecznej jest bardzo rzadkie [...].*

Do najistotniejszych stwierdzeń w drugim obszarze problemowym należą:

(1) *Zajęcia terenowe z geografii są rzadko realizowane przez nauczycieli z Poznania [...] Przyczyną [...] jest brak czasu [...], formalności związane z ich organizacją, odległość do terenów, gdzie zajęcia mogłyby się odbyć oraz [...] zbyt duża ilość materiału z geografii do zrealizowania.*

(4) *Cyfrowa mapa powstała w procesie partycypacji nauczycieli z Poznania umożliwia samodzielne projektowanie zajęć terenowych.*

Cennym elementem pracy, bezpośrednio wynikającym z przeprowadzonych badań i analiz są także rekomendacje dla nauczycieli geografii (6 zaleceń) oraz dyrektorów szkół (4 zalecenia). W tym przypadku sformułowania są precyzyjne i jednoznaczne, co z pewnością może przyczynić się do ich wdrożenia do praktyki szkolnej.

Reasumując stwierdzam, że Autor zawarł w pracy bardzo bogaty materiał informacyjny i empiryczny, często trudny w interpretacji. Przedstawił go w sposób usystematyzowany, oraz w miarę możliwości na tle rezultatów uzyskanych przez innych badaczy. Swoje osiągnięcia posumował we wnioskach, poprawnych merytorycznie w stosunku do otrzymanych wyników i w nawiązaniu do postawionych hipotez badawczych oraz celów szczegółowych.

Konkluzja

Pomimo szeregu uwag o charakterze dyskusyjnym uważam, że rozprawa doktorska mgr Dawida Abramowicza, pt. *Partycypacja społeczna a edukacja geograficzna – znaczenie Partycypacyjnych Systemów Informacji Geograficznej w organizowaniu zajęć terenowych*, jest ciekawym i cennym opracowaniem naukowym. Dysertacja prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata o charakterze interdyscyplinarnym, tj. mieszczącą się w dyscyplinie nauki o Ziemi i środowisku oraz dowodzi opanowania przez Niego umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Przedmiotem rozprawy doktorskiej jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, określające zakres zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze społecznej. Stwierdzam, że praca ta spełnia wymagania *Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz. U. 2018, poz, 1668; w tym – art. 187). W

związku z powyższym zwracam się do Wysokiej Rady naukowej dyscypliny nauki o Ziemi i środowisku Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu z wnioskiem o przyjęcie pracy i dopuszczenie mgr Dawida Abramowicza do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania stopnia doktora.

Z. Podgórska

Toruń, 12.09.2022 r.